

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «УКРАЇНОЗНАВСТВО»
У 5-12 КЛАСАХ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Київ 2008

*Рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту українознавства МОН України,
протокол № 8 від 7.07.2008 р.*

Методичні рекомендації підготували:

Касян Людмила Григорівна, завідувач відділу освіти та освітніх технологій НДІУ МОНУ;
Семенюченко Олексій Валерійович, науковий співробітник відділу національної культури НДІУ МОНУ.

Касян Л. Г., Семенюченко О. В. Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Українознавство» у 5-12 класах загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: НДІУ, 2008. – 8 с.

Відповідальна за випуск Мельниченко О. А.

Викладання українознавства у 2008-2009 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за програмою **„Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство 5-12 класи”** (автори: Кононенко П.П., Касян Л.Г., Семенюченко О.В.), рекомендовано Міністерством освіти і науки України, лист № 1/П-3517 від 30.07.08.

Курс «Українознавство» є надзвичайно важливим для становлення світогляду українських школярів, зокрема їхнього ставлення до світу (на основі українських національних цінностей). Знання, вміння та навички, здобуті в процесі його вивчення є інструментом для учнів, набуття ними майстерності життя – вміння жити. Українознавство сприяє становленню кожного школяра як творця себе, творця своєї родини, творця своєї держави, творця світу.

Світ є цілісним у своїй різноманітності, багатстві проявів. Його осягнення можливе через пізнання людиною себе, свого роду, народу, інших народів та через виявлення свого ставлення. Українознавство є системною, інтегративною наукою цілісності, що вивчає українську людину, Україну та світове українство у часопросторовості, його взаємини з іншими народами.

Метою та завданням українознавства як навчально-виховного предмету є виховання патріота, громадянина української держави, свідомого державотворця, творчої особистості, яка співпрацюватиме зі світом на засадах кооперації, здатної реалізувати своє власне покликання та реалізовувати покликання української нації.

Навчальний матеріал у кожному класі подано за такими тематичними блоками:

1. Я – українець;
2. Моя родина, мій рід;
3. Мій український народ;
4. Моя держава – Україна;
5. Україна та українці у світі;

Вони реалізують центри українознавства: Україна – етнос; Україна –

природа, екологія; Україна – мова; Україна – культура; Україна – ментальність, доля; Україна – нація, держава; Україна у міжнародних відносинах; Україна – історична місія.

При структуруванні навчального матеріалу враховано принципи наступності та послідовності між початковою, основною та старшою школою, передбачено послідовність вивчення тем від 5-го до 12-го класу та їхнє поступове ускладнення (відповідно до вікових особливостей), реалізовано міжпредметні зв'язки.

Для кожного класу в програмі вказано загальну кількість годин (усього 35 годин, 1 година на тиждень), години на вивчення кожного з тематичних блоків, уроки тематичного оцінювання та узагальнення навчальних досягнень учнів. Запропонована кількість годин на вивчення кожної теми є орієнтовною, учитель може її змінювати в межах 35 годин річних. Резервний час учитель може використовувати на власний розсуд.

Українознавство як шкільний навчально-виховний предмет передбачає певні особливості організації навчально-виховного процесу, використання як традиційних, так і інтерактивних методів та прийомів, виконання творчих пізнавальних завдань, аналіз художніх текстів, цікавих фактів від найдавніших часів до сьогодення.

Оскільки українознавство є наукою самопізнання і самотворення, то навчально-виховний процес має вибудовуватися на засадах партнерства (стосунки “суб’єкт – суб’єкт”), де вчитель і учень є рівнозначними учасниками взаємодії. Цьому сприятиме рефлексивна самоорганізація (поєднання в освітньому просторі процесів діяльності та її рефлексії¹, як єдиного цілого, з можливістю акцентування уваги на кожній складовій залежно від ситуації та часового ресурсу) як вчителя, так і учня.

Ефективності сприйняття українознавства як навчально-виховного предмету сприятиме процес внутрішнього самооцінювання вчителя, учня та їхньої взаємокооперації.

¹ **Рефлексія** – вид пізнання, коли в процесі будь-якої діяльності суб’єкт сам стає об’єктом самоспостереження; процес корекції способу дії через реконструкцію перебігу дії і причин утруднень. Рефлексія зумовлена потребою діяча подолати утруднення за допомогою аналізу дії.

При оцінюванні досягнень учнів з українознавства вчитель в першу чергу звертає увагу на гармонійне поєднання:

- знань, умінь, навичок;
- емоційно-ціннісного ставлення учня до себе, своєї родини, народу, держави, світу та Всесвіту;
- творчої діяльності.

Оцінювання здійснюється за 12-ти бальною системою. Критерії оцінювання подані у програмі.

Програма є системною та цілісною, в її в центрі постає людина (учень, вчитель) як суб'єкт самоосагнення. Матеріал програми концентрично розгортається від людини до світу.

Програма містить **художні твори**, які сприяють глибшому осягненню навчально-виховного матеріалу тематичного блоку, активізують життєвий досвід. Учні обов'язково повинні ознайомитися з текстами творів. Коли ж з об'єктивних причин це зробити не вдається і переважна більшість учнів не прочитала текст, тоді на уроці читаються уривки з твору, які створюють цілісне уявлення про текст. Фрагменти та окремі художні твори у поєднанні з досвідом учнів використовуються як матеріал для засновків (наприклад, **6-клас. Тема 1. Я – українець. Підтема¹: Аналіз та оцінка себе як особистості. Плекання власної особистості (базовий процес, головна лінія) – В. Мономах уривки з „Повчання дітям”, В. Стус „Синові”, Р. Кіплінг „Заповідь” (сервісний процес, підсилююча лінія)**), у процесі сходження до висновків власний досвід учнів з теми буде фокусом сприйняття (розстановкою акцентів) у запропонованих текстах. Результатом такого опрацювання текстів є те, що учень перебуває в активній позиції, він постає співтворцем навчально-виховного процесу, набутий ним досвід на уроці стає пережитим і привласненим, сприяє активізації мислення, почування, появи свідомих висновків, виробленню власної позиції щодо окресленої теми, буде підґрунтям появи нових якостей в учня.

¹ Підтема може реалізовуватися як одним так і кількома уроками.

Такий принцип роботи повинен застосовуватися до всіх творів, зазначених у програмі. Художній твір або окремі уривки можуть також розглядатися як допоміжні (сервісні, ілюстративні) після вивчення кількох підтем (уроків, навчальних годин) у межах одного тематичного блоку. Наприклад, **8 клас. Тема 1. Я – українець**, після розгляду підтем: **„Любов до себе рівнозначна любові до інших, любов до інших рівнозначна любові до себе. Воля, воління (намір реалізувати волю) як рушій на шляху самопізнання. Самовиховання, самодисципліна, самотворення. Воля врівноважується любов'ю, а любов – волею”**. Здійснюється робота з текстами творів **О. Довженка „Воля до життя” та Дж. Лондона „Воля до життя”**; після розгляду підтем: **„Дружба, симпатія, емпатія. Взаємовідносини у колективі. Конкуренція. Кооперація. Лідер як позиція (функціональне місце). Позиція лідера передбачає відповідальність за цілісність колективу”** у цій темі вивчається твір **В. Малика „Слід веде до моря”**.

У 11-12 класах розглядаючи запропоновані у навчальних темах тексти, учень розрізняє зміст, а також (спочатку за допомогою вчителя, далі самостійно) архітектоніку мислення автора, добір засобів (чим) та способів (як) вираження його думок (головних, допоміжних, мимобіжних і т. ін.), почувань, означення мотивів та цінностей якими керувався автор. Учні та вчитель як рівнозначимі учасники взаємодії на уроці мають входити в позицію того, хто розуміє та відчуває автора, один одного, а вже після цього можуть бути в позиції критика, співтворця, творця нового.

В залежності від вікових особливостей учнів у всіх класах ефективними видами роботи з текстами є самостійне складання тез, створення опорних конспектів, схем, таблиць і т. ін.

Підтеми окремих тем (наприклад **5 клас. Тема 5. Україна та українці у світі. Підтема: Міжнародні відносини України – взаємопроникнення культур.**) конкретизуються прикладами життя (як творчість і діяльність) історичних постатей – представників українського народу – **скіфський філософ Анахарсис, Святослав Хоробрий, Анна Ярославна, Юрій Дрогобич, Іван**

Виговський, Ігор Сікорський та ін., які сприяють глибшому осягненню навчально-виховного матеріалу, активізують життєвий досвід, сприяють появі усвідомленого ставлення до минулого, сучасного та майбутнього своєї держави, здобутків українського народу.

Ознайомлення з прикладами творчості та діяльності історичних постатей передбачає звернення уваги на окремі епізоди життя визначних діячів, які чітко стосуються теми, сприяють зацікавленню учнів, а не зводяться до ретельного вивчення біографії. Поєднання особистісного та діяльнісного аспектів Інформація про історичні постаті не повинна бути переобтяжена надмірною деталізацією. Вчитель має спонукати інтерес учнів, залишати простір для їхньої самостійної роботи.

У підготовці до уроків як вчитель, так і учень можуть використовувати різножанрові джерела, які висвітлюють тему під різними фокусами:

- автобіографії;
- щоденники;
- листи;
- документальні свідчення;
- спогади;
- біографічні нариси;
- наукові дослідження;
- художні твори та ін.

Більшість тем програми містять підтеми, присвячені українській мові. Українська мова розглядається як феномен, джерело українського духу та натхнення, засадничий чинник українського характеру, що об'єднує українців у світі, як зв'язуюча ланка між поколіннями, що характеризує цілісність українського народу:

- *мова як виразник мого «Я»;*
- *мова у моїй родині;*
- *від мови прадавнини до сучасної української мови (петрогліфи Кам'яної могили, знакова символіка трипільців, слов'янське письмо та ін.).*

Історія мого народу у власних назвах;

- українська мова – головний чинник існування української національної особистості. Українські вчені про вплив мови на особистість (К. Ушинський, О. Потебня);

- мудрість у мові мого роду, передача досвіду поколінь;

- краса рідного слова, пісні. Влучність і образність української мови у передачі відчуття та розуміння світу у його багатоманітних проявах;

- цінності української держави: її громадяни, національні традиції, мова, територія, природні ресурси, технології та ін.;

- українська мова – державна мова України, державотворчий об'єднуючий чинник;

- українська літературна мова як вищий вияв творчості народу, основа взаєморозуміння. Діалекти та говірки в органічній цілісності української мови.

Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Пантелеймон Куліш, Борис Грінченко – творці літературної мови, державотворці;

- «екологія» української мови. «Екологія» власного мовлення (свідоме використання мовних засобів). Мистецтво спілкування українців;

- українська мова як визначальний чинник державної безпеки та ін.

Програмою передбачено творчу проектну діяльність учнів, наприклад, підтеми:

- я в майбутньому;

- моя родина у майбутньому;

- що я роблю та буду робити як господар та громадянин своєї держави;

- моя «сродна праця» зараз і в майбутньому;

- мої мрії про майбутнє;

- майбутнє моєї української держави;

- моє бачення майбутнього світу тощо.

Проектування – процес уявлення майбутнього (того, що має бути). Такий прийом сприяє самовизначенню учнів, розвитку креативності, виробленню навичок планування, гармонійності розвитку творчої особистості учнів. При творчій проектній діяльності можуть використовуватися різноманітні засоби: словесні, образотворчі, схеми, таблиці і т. ін.